

hem k prostým a základním životním hodnotám; odmítání soudobých společenských poměrů nachází protějšek v odvážné vizi spravedlivějšího uspořádání světa v utopickém Novém Království (např. v básni *Když vládla duše*). Básnický subjekt hledí s důvěrou vstříc násilným sociálním převratům, které nastolí nový svět (*Ano, s divokou a výskající radostí*), třebaže ho tvrdě znepokojují nebezpečí obsažená v možné neshodě mezi idealistickými hlasateli humanity a zástupy strženými potřebou pomsty a hmotného blahobytu (*Příchod proroků*). Sovův idealistický socialismus se projevuje v tom, že rozhodující role při přeměně světa je připisována obrodě duchovní a mravní. Podobně jako u Březiny, růst sociálního optimismu se i zde opírá o silící utopické prvky v Sovově názorovém východisku. Kolektivistické monumentální vize, často s epickým zabarvením, postavy proroků i široký daktylsky rytmovaný volný verš zařazují *Údolí Nového Království* mezi básně vrcholného období českého symbolismu, podobně jako Březinyv RUCÉ a Neumannův SEN O ZÁSTUPU ZOUFAJÍCÍCH. Sova navázal na tuto linii své tvorby ještě ve sbírce *Dobrodružství odvahy* (1906), ve které — v kontaktu s bouřlivým sociálním děním počátku století — využívá symbolistické metody v aktuálně politických a sociálně kritických verších, zejména však v úhrnných společensko-filozofických meditacích o bolestech a perspektivách moderního světa. Rétorická výmluvnost této sbírky vyplývá z jejího společensko-mesianistického zaměření. — Impresionistická a hudební lyrika ostatních oddílů sbírky *Ještě jednou se vrátíme* nemá v Sovově generaci přímé obdoby, je blízká spíše pozdější tvorbě Šrámkově a Tomanově; Sova sám na ni bezprostředně navázal sbírkou

mč

Jiskry na moři - Josef Václav Sládek 1880

Titul druhé sbírky J. V. Sládka se odvolává na jeden z častých motivů jeho prvotiny *Básně* (1875), kde jiskření na mořské hladině je reálným vjemem z autorovy mladistvé cesty do Spojených států; bez této souvislosti se v čele druhé sbírky stává spíše metaforou lyrické básně, pojaté jako záblesk jasu na rozvlněné hladině života, na povrchu jeho temných hlubin.

Sbírka věnovaná autorovým rodičům má pět nepojmenovaných oddílů, z toho čtyři lyrické. Intimní lyrika je těsně spjata s událostmi básníkovy života: jedenáct měsíců po sňatku, kterému předcházelo

dlouhé čekání, zemřela roku 1874 Sládkova první žena Emilie při nešťastném porodu; následovala léta bolesti násobené výčitkami, neboť vztah s Emilií nebyl vždy harmonický. V roce 1878 se básník seznámil s Marií Veselou, která se o rok později stala jeho druhou ženou.

Ráz prvních dvou oddílů je určen žalem po skonu Emilie. V obecných konfesích životního názoru (1. oddíl) se k všudypřítomnému vědomí smrti, krutých zásahů nicoty proti bezbranné kráse a mládí (např. v heinovské a nerudovské stylizaci španělského tématu *Doña Inez*) a k vyostřeným konfrontacím jarní přírody a lidské melancholie připojuje i skeptické hodnocení lidského života a jeho možností. Hoře vrací lyrického mluvčího k motivům puklého srdce a k romantickým postavám, jako je bludný rytíř, symbol věčného neklidu, nebo bledý panoš, který jako u Máchy rozmlouvá s pánem o ztraceném štěstí a je přitahován pomyšlením na sebevraždu. K romantickým osamělcům a cizincům přiřazuje Sládek i svého generačního druhá, autora dobrodružných historických románů, který zemřel na Kavkaze jako dobrovolník ruské armády při tažení proti Turkům (*Památce Bohumila Havlasy*). Ve verších čerpajících z niternějších zdrojů se prosazuje vyrovnaný a osobitý postoj, bolest ztrácí nadvládu už proto, že je jasně a lakonicky pojmenována. V prvním oddílu úvodní báseň *Přišlo ke mně žití* vyslovuje odhodlání přijímat život v dramatické rozporčnosti jeho sladkých, hořkých a bolestných stránek. Mužná vělost, žal nepodracející základy osobnosti jsou určujícími prožitky intimnějšího druhého oddílu, který se zcela soustřeďuje k elegiím za zemřelou. Také zde pevný lyrický tvar působí jako nástroj k ovládnutí hoře, začlenění bolesti do výstavby nových a ryzích hodnot životních. Sevřenost a kompoziční uzavřenost útvarů připomínajících umělou píseň nebo náhrobní nápis odpovídá Sládkovu již zde dozrávajícimu pojetí lyriky jako souhrnu z životní látky (ne tedy zachycení okamžitého duševního stavu). To nebrání v užití individualizovaných, jemně odstíněných motivů nejen při zobrazení přírodních scénérií, ale zejména při naznačení procesů psychických: patří sem jednak vyčítavá připomínka nedorozumění v mladém manželství (báseň *Andante* inspirovaná motivem z Beethovena), jednak teskně zaznamenané vědomí zapomínání: mrtvá se s uplynutím času stává blednoucím obrazem („Dnes ještě vzpomínám, však v mlhách hyne / tvá podoba...“). — Na základě obdoby nálad zapadá do druhého oddílu i balada *Štřevičky* s erbenovským námětem o štědrovečerní věštbě odchodu z domova, který však neznamená sňatek, ale smrt. Proti zobrazeným vážným událostem tu v kontrastu stojí mluvní styl plný zdobnělin a skoro taneční uvolněný daktylský rytmus.

Pro nejlepší básně Sládkovy vlastenecké lyriky, soustředěné do třetího oddílu, je příznačné zintimnění obecných prožitků. I v patetických vyznáních (např. úvodní báseň *Čechy!*) najdeme kompozicičně závažné momenty oproštěné citovosti, kde standardní téma je rázem vztaženo k niternosti mluvčího. (Tím spíše to ovšem platí o vřelém poslání Jaroslavu Vrchlickému, které vedle běžného arzenálu oslavných veršů klade nejintimnější přátelské výrazy.) V podobném směru působí i rytmy a intonace spjaté s lidovou písní. Bolesné pochybnosti v dobách neúspěchů národního hnutí se projeví v trpělivém tónu mnoha veršů, např. ve *Znělkách* věnovaných Janu Nerudovi, které svým napůl mytickým, napůl alegorickým vyslovením národního osudu stojí mezi SLÁVY DCEROU a ZPĚVY PÁTEČNÍMI. Ale Sládkova mužnost a sevřenost jeho vyjadřování se i v tomto žánru prosadily v podobě pádných aforistických formulací národního programu, pojatých značně radikálně („Je proti nám, kdo není s námi“). Obnova slovanského citění v době rusko-turecké války se promítá do patetických výzev *Blíže k sobě! a Kupředu!*. Ke zkušenosti z americké cesty se vrací epický výjev *Vystěhovalci* (v definitivním vydání vhodně přesunutý do *Básní*).

Bez přímého vztahu k vlastenecké tematice je osobní světonázorová konfese v básni *Nevěřim*, která ve výmluvných deklamačních verších vyslovuje distanci od oficiálního náboženství, šlechtického panstva, pokryteckých hlasatelů humanity a od soudobé pozitivistické vědy: klade proti nim intimně pojaté tradiční hodnoty, které Sládek spojoval především s venkovským lidem — práci, myšlenkové úsilí, pravdivost, lásku.

Epika obsažená ve čtvrtém oddílu je žánrově značně různorodá a vcelku málo významná. Hálkovské balady se střídají se žánrovým zobrazením příznačných vesnických postav (*Farář z Podhoře, Starý kantor*) v zábavném tónu. *List z kroniky 19. věku* představuje zajímavý pokus o žurnalistickou epiku na aktuální téma se sociálním obsahem a protiaristokratickým ostnem, bez opory v tradici se však syrovou látku nepodařilo ztvárnit; Sládek v definitivním vydání báseň vyřadil. V básni *Z dob roboty* se poprvé vynořuje postava sedláka, později pro Sládku tak důležitá (viz SELSKÉ PÍSNĚ A ČESKÉ ZNĚLKY). První významnější soubor epických textů nacházíme však až v následující sbírce *Světlou stopou*, kde Sládek v kontaktu s dobově slavným viktoriánským básníkem A. Tennysonem a poučen zkušeností svého přítele Julia Zeyera dospívá v cyklu *Idyl* k samostatné podobě veršované povídky (*Anna Potocká* aj.).

Závěrečným oddílem se sbírka vrací na nejvlastnější Sládkovo

pole, k intimní lyrice. Tentokrát jsou to verše inspirované novou láskou a manželstvím. Obnova životních perspektiv a duševní pohoda vyplývající z porozumění s druhou lidskou bytostí přináší rozjasnění nálad a zároveň i převahu písňových veršů ve stylu milostné romance. Nedochází přitom k ochuzení, i zde vstupuje do jediného zvrstveného prožitku několikery cit; milostné uchvácení a idyla jsou předvedeny jako výsledek mravního usilování, zbývají i vzpomínky obou partnerů na jejich předchozí hluboce zasahující vztahy, na stará okouzlení, zklamání i zoufalství. V tomto zvrstvení citu, který je v celé složitosti zahrnut do průzračného, pevného tvaru a vnitřně ho rozechvívá, jsou rozvinuty podněty z lyriky Nerudovy. Vzniká rovnoprávná protíváha druhého velkého lyrika doby Jaroslava Vrchlického a zároveň je předznamenána tvorba moderních básníků typu Tomanova. Podobně jako Neruda a Toman rozehrál i Sládek napětí mezi celistvou, harmonickou, nannoze písňovou melodií rytmických celků (verš, sloka) a zvukovým obrysem jednotlivého slova, které se hledí osamostatnit a vytrhnout z jednotné zvukové linie. Oproti Nerudovi, který zdůraznil samostatnost slova, usiluje Sládek o vyrovnanost a dává větší váhu sjednocující melodii verše a věty. Nikdy v tom však nejde tak daleko jako jeho současníci Vrchlický a Čech; slovo není u Sládky vybíráno tak, aby bez zadrhnutí zapadlo do širšího kontextu. V daném období to vedlo k tomu, že Sládek zůstával ve stínu svých současníků. Nebyl s to rozvinout jejich rétorický patos, bránila mu v tom jakási „zajikavost“ (jak to později nazval J. B. Čapek), která ovšem jest i organickým příznakem odstíněného, niternějšího způsobu prožívání. Později se právě tyto rysy staly předpokladem vysokého hodnocení Sládkovy tvorby a zdrojem jejích nových aktualizací.

V literárním životě doby byla ovšem Sládkova tvorba přijímána především v kontextu poezie Vrchlického a Zeyerovy. V letech vzniku *Jisker na moři* se dokonce centrem této formující se školy stal právě Sládek, neboť se ujal časopisu *Lumír*, kde pak po dvě desetiletí publikoval práce svých druhů a jejich následovníků a kde hájil program světově orientovaného básnictví proti konzervativní kritice požadující omezení na domácí, ryze českou inspiraci. S oběma jmenovanými básníky uzavřel v této době i vřelé osobní přátelství. (Spolu s uvedenými verši Vrchlickému je v *Jiskrách na moři* i báseň *Juliu Zeyerovi*, opět založená na intimních motivech a vděčně připomínající morální oporu v době, kdy krutá životní ztráta znamenala i ohrožení Sládkových možností tvůrčích.)

V druhém, definitivním vydání vyřadil Sládek z *Jisker na moři* sedm básní a jiné dvě připojil. Textové úpravy jsou výraznější jen u několika básní (zejména zmírnění útočnosti básně *Nevěřim*).